

Marko Stabej

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'272:323.1(497.4)

***L'État, ce n'est pas moi*¹**

Slovenska državnost je zgodovinska nadgradnja homogenizacije slovenske jezikovne in narodne skupnosti. Z njeno uresničitvijo pa se začeta slovenska jezikovna in narodna skupnosti preobrazati, saj država ne pomeni neke končne stopnje razvoja, temveč začetek novega. Ta proces ne poteka brez protislovij.

slovenski jezik, država, Republika Slovenija, jezikovna politika

Slovene statehood is a historical supplement to the homogenisation of the Slovene linguistic and national community. With its realisation, this community began to be transformed, for a state does not mean some final stage of development, but rather the start of a new one. This process is not unfolding without contradictions.

Slovene language, state, the Republic of Slovenia, language policy

Državnost kot jamstvo obstojnosti slovenščine

Program Zedinjena Slovenija (1848, Granda 1999), ki je predvidel upravno povezanost vseh slovensko govorečih v »enem kraljestvu«, s tem nikakor ni zahteval samostojne slovenske države (v smislu mednarodnega prava, Granda 1999); se je pa nedvomno izrekel za misel o skupnem slovenskem jezikovnem telesu, ki je ozemeljsko jasno določeno in si želi živeti kot skupna upravopolitična entiteta. Natančna ozemeljska opredelitev slovenske jezikovne skupnosti je bila ena od prednostnih nalog narodnega gibanja, še posebej po l. 1848 (prim. delo Petra Kozlerja, njegov znameniti Zemljovid slovenske dežele in pokrajin in drugo delo, Kordiš 2014), saj je bilo jasno, da je jezikovno zaokroženo ozemlje predpogoj in temelj tudi za nadaljnjo homogenizacijo govorcev slovenščine v narod z drugimi običajnimi atributi (kulturnimi, gospodarskimi in političnimi). Že sama jezikovna homogenost pa je bila zahteven izziv in njeno oblikovanje naporen podvig; po eni strani je bila v slovenski narodnopolitični agendi pripravljalni pogoj za doseganje drugih narodnih ciljev, npr. življenja v skupnem upravnopolitičnem okviru, hkrati pa si lahko homogenost razlagamo tudi kot kompenzacijo za začetno *odsotnost* takega okvira oziroma njegovo začasno nadomestilo. Jezikovna homogenost je torej imela dvojno funkcijo, bila je neke vrste regent slovenstva v imenu nebogljene slovenske politične suverenosti.² Jezikovna homogenost je sama po sebi kompleksen konstrukt z različnimi možnimi vidiki – oziroma lahko zajema najrazličnejše predstave. Običajno si

1 *Država, to nisem jaz* – torej ravno obratno od tega, kar naj bi o (svoji) državi izrekel francoski kralj Ludvik XIV.

2 Če je Trubar govoril o Cerкви božji slovenskega jezika (Uvod v *Ta evangeli svetiga Matevsha*, 1555) kot o zamišljeni cerkveni skupnosti, sprva brez kakršnegakoli dejanskega cerkvenopravnega statusa, lahko po analogiji v drugi polovici 19. stoletja govorimo o virtualni Državi slovenskega jezika, katere skoraj edina izhodiščna povezovalna sila je bila ideja o jezikovni enotnosti (skupaj s kulturno enotnostjo, toda ta se je oblikovala drugače in kasneje; gotovo so bile namreč v vsakdanjem življenju kulturne prakse – razen po jeziku – vsaj sprva manj narodno specifične, seveda pri tem ne mislimo na ljudske kulturne prakse, temveč pretežno na meščansko kulturo).

(vsaj nekaj zadnjih desetletij) predstavljamo jezikovno homogeno skupnost kot tisto, ki po eni strani uporablja v ključnih javnih in uradnih diskurzih (šolstvo, uprava, politika, poslovanje, stroke, znanost ipd.) skupni enotni standard(izira)ni jezik, hkrati pa se govorci in govorce ne glede na realno veliko raznolikost (regionalno, socialno ipd.) lastnih govornih praks dojemajo kot del enovite jezikovne skupnosti in se k njej prištevajo. Možni pa so (bili) tudi drugačni koncepti – od predstave o nujni popolni jezikovni homogenosti jezikovne skupnosti tudi v zasebnih, nejavnih in neuradnih govornih praksah do pojmovanja širše nad- oziroma medjezikovne skupnosti sorodnih, bližnjih jezikovnih skupnosti, s hibridnim skupnim standardnim jezikom in posledično še z bolj raznorodnimi govornimi praksami pripadnikov in pripadnic te nadskupnosti (npr. ilirska jezikovno-politična ideologija v 19. stoletju).

Obdobje jugoslovanskih držav (1918–1991) je pomenilo za slovensko narodno in jezikovno skupnost načeloma korak naprej k njeni suverenosti in enakopravnosti, čeprav je nekdanja idealistična slika južnoslovenskega političnega in siceršnjega povezovanja iz obdobja slovenske vključenosti v avstrijsko državo v jugoslovanski realnosti dobivala vse več temnih in senčnih potez. Slovensko etnično ozemlje je bilo po prvi vojni razkosano med štiri države in slovenska skupnost v Italiji in Avstriji, deloma tudi na Madžarskem, je bila kmalu izpostavljena močnim asimilacijskim pritiskom. Po drugi strani je tudi v »matičnem« jugoslovanskem državnem okviru z idejo slovenskega avtonomizma začela ostro tekmovati politična ideja ustvarjanja enotnega jugoslovanskega naroda iz konstitutivnih »plemen«, Srbov, Hrvatov in Slovencev – ideja, ki jo je poskušala uveljaviti ustava Kraljevine SHS l. 1921 in se je od diktature, uvedene l. 1929, še okrepila. Sloveščina je bila na državni ravni statusno de facto podrejena in precejšen del slovenskega narodnega telesa je to občutil kot nekaj izrazito motečega. Tudi socialistična povojna Jugoslavija je kljub popolnoma drugačnim družbeno- in političnoideološkim temeljem in z drugačno odkrito ali prikrito argumentacijo uveljavljala državno prevlado enega jezika, srbohrvaščine. (Toporišič 1991) To je (kot sestavni del kompleksnejših procesov) oteževalo ali celo onemogočalo obsežnejše in izrazi-tejše identificiranje Slovencev in Slovenk z jugoslovansko državo; koliko pa so se Slovenci in Slovenke identificirali s Socialistično federativno republiko Slovenijo, je tudi odprto vprašanje, saj je imel velik del prebivalstva precejšnje zadržke do uradne ideologije.³ Tudi če se je nekdo identificiral s *Slovenijo*, to pravzaprav nikakor ni bila nujno (če sploh) le metonimija za Socialistično republiko Slovenijo, temveč nekaj abstraktnejšega, jezikovno-narodno enotnega (sicer notranje raznolikega, a z jasno razmejivjo do drugih), pa razbremenjenega te (ali one) realne političnoideološke udejanjenosti.⁴

3 O tem lahko posredno sklepamo po podatkih rednih raziskav Javnega mnenja (dostopnih v Arhivu družboslovnih podatkov Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani: <http://www.fdv.uni-lj.si/raziskovanje/publikacije/arhiv-druzboslovnih-podatkov/>); prim. tudi Hafner - Fink 1994.

4 Tudi če pritrdimo tej tezi o nadideološkosti tedanjega pojmovanja (preddržavne) Slovenije pri večini Slovencev in Slovenk, se sproži vprašanje, ali je bilo to pojmovanje vendarle ozemeljsko omejeno na Socialistično republiko Slovenijo ali pa je zajelo tudi slovensko skupnost v sosednjih državah – in če govorimo o večinskem (prikritem) stališču, lahko predpostavljamo pretežno istovetnost pojma Slovenija z državnimi mejami; slovenski zamejci, zdomci in izseljenci so druga, dopolnjujoča dimenzija, tudi kasneje v uradni politiki sicer pomemben del slovenstva (lahko celo njegov »temelj« – za nekatere politične stranke), v realni percepciji prebivalcev Slovenije pa vendarle nekaj obrobne-ga. Ideja o »enotnem slovenskem kulturnem prostoru« je to sicer skušala presepati, a z omejenim uspehom (Debeljak 2003; Granda 1999).

Razpetost med nacionalno, marksistično in državno (deloma pa tudi liberalno, vsaj prikrito) ideologijo zelo dobro odseva obsežna sociolingvistična akcija Slovenščina v javnosti z vrhuncem konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja. (Pogorelec 1983) Akcija se je vsaj v zasnovi celostno lotila jezikovnega načrtovanja tako v Socialistični republiki Sloveniji kot v slovenski jezikovni skupnosti nasploh; vendarle pa lahko ocenimo, da se je dobršen del akcije usmerjal v zagotavljanje statusa slovenščine kot edinega ali vsaj nesporno dominantnega javnega jezika v Sloveniji ter njene statusne enakopravnosti v Jugoslaviji.

Samostojna Slovenija kot realni jezikovni kontekst

Slovenska jezikovna in nacionalna homogenost se zdita tudi v sodobnem času stereotipno tako neločljivo povezani, da je v sodobni slovenistični stroki razpravljanje o morebitni regionalni variantnosti ali celo heterogenosti sodobne standardne slovenščine sorazmerno redko (Pirih Svetina 2013)⁵ in je v realni jezikovnonačrtovalni praksi (šolski učni načrti, učbeniki, jezikovni priročniki ipd.) takorekoč ne zasledimo. Zdi pa se, da se regionaliziranost rahlo stopnjuje v vzratnem ogledalu, pri nekaterih razpravah o zgodovini slovenske jezikovne skupnosti in slovenskega knjižnega jezika. Če je še v osemdesetih letih prejšnjega stoletja veljalo, da je do statusa posebnega samostojnega knjižnega jezika (poleg osrednjega, seveda) upravičena samo prekmurska standardna slovenščina od 18. stoletja naprej, je predvsem v krogu mariborske slovenistike zadnji desetletji obveljalo, da je tudi vsaj vzhodnoštajerski pisni slovenščini mogoče ali celo nujno pripisati status samostojnega knjižnega jezika. (Prim. Jesenšek 2010; Rajh 2002)⁶ Strokovnoideološko željo po še močnejši sodobni jezikovni homogenosti, ki naj zaobsega tudi govorjeno javno slovenščino, lahko opazujemo npr. skozi koncept splošnega pogovornega jezika. (Toporišič 1976: 12, podobno tudi v nadaljnjih izdajah njegove slovnice; že prej l. 1964 o spontano nastajajočem splošnem slovenskem pogovornem jeziku po drugi svetovni vojni piše Bezljaj 2003: 741) Slovenščino kot enoten pogovorni jezik l. 1963 pojmuje tudi Kocbek (1985: 247):

Slovenščina se je po osvoboditvi na zunaj tehnično in pravno okrepila, postala je državni jezik Republike Slovenije, razširila se je na vsa področja javnega življenja in se razvila v znanstvenih strokah. S pomočjo radia in notranjega preseljevanja se širi in krepi kot prvi enotni pogovorni jezik, začenja izpodrivati narečja, ki naglo usihajo.

Navedek lahko razumemo tudi tako, da pri Kocbeku pojem slovenščina sploh (več?) ne zajema narečij, kar Kocbek šteje (kot lahko sklepamo po kontekstu) med pozitivne plati tedanje slovenske jezikovne situacije – zanimivo pa je, da slovenščini brez zadržka pripiše status državnega jezika Republike Slovenije.

5 Breda Pogorelec je že l. 1970 odprla razpravo o knjižnojezikovni regionalnosti v slovenski besedni umetnosti, ki pa se kljub vznemirljivosti tematike ni razcvetela.

6 Zdi se mogoče, da to lahko – poleg strokovnih argumentov, ki govorijo temu v prid – deloma razumemo tudi v kontekstu promocije Maribora kot regionalnega univerzitetnega središča – po drugi strani pa celo v luči pripisovanja simbolnih zaslug in izpostavljanja visoke cene pri uresničevanju slovenske narodne enotnosti (češ, Štajerci so se morali v prid narodne enotnosti odreči svojemu posebnemu knjižnemu jeziku, drugi pa so svoj knjižni jezik samo malce prilagodili – ampak to je že zelo tendenčna interpretacija).

Pri ohranjanju konceptualne jezikovne homogenosti slovenske narodne skupnosti ne gre le za problem znotrajjezikovne variantnosti, temveč tudi za problem slovenskega miselnega dopuščanja sobivanja drugih jezikovnih skupnosti v Republiki Sloveniji. Je slovenska država zadostna garancija vitalnosti slovenske jezikovne skupnosti, da se Slovencem in Slovenkam ne bi bilo treba bati nominalnega priznavanja in/ali omogočanja širšega nabora skupnostnih jezikovnih pravic nemške, albanske, bosanske, črnogorske, hrvaške, makedonske in srbske jezikovne skupnosti v Republiki Sloveniji, čeprav po tradicionalnih (v glavnem nepisanih) merilih te skupnosti ne veljajo za avtohtone? Podobno obremenjeno je tudi razmerje do sodobnih vsakodnevnih tujejezičnih praks govorcev in govork slovenščine kot prvega jezika (ki presegajo »upravičene« okvire, prim. Stabej 2013 – kot nekaj stereotipno nedopustnega oz. jasno škodljivega za obstoj slovenske jezikovne skupnosti in slovenstva nasploh). Pravzaprav pa lahko s krčevitim zagotavljanjem slovenske homogenosti povežemo tudi problematiko t. i. izbrisanih. (Dedić idr. 2003)

Zanimivo je, da vsaj anekdotični primeri, deloma pa tudi že raziskave, kažejo na izrazito sodobno divergentnost vsakdanjih jezikovnih praks govorcev in govork slovenščine, in to ne le v govorenem, temveč tudi v pisnem diskurzu. (Bitenc 2013; Fišer idr. 2014) Kaj vse in v kakšnih razmerjih to divergentnost pospešuje, lahko zaenkrat bolj ali manj le ugibamo; vprašanje pa je, ali so ti procesi povezani tudi s slovensko samostojno državnostjo oziroma ali jih je samostojna državnost (kot simbolna varovalka statusa slovenščine) kakorkoli dodatno pospešila.

Bufon (2014: 36–37) v publikaciji ob 40-letnici Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu ugotavlja, da je podpora italijanski slovenski manjšinski skupnosti v samostojni Sloveniji v marsičem presenetljivo celo šibkejša, kot je bila v jugoslovanski socialistični Sloveniji. Razloge deloma neposredno navaja avtor sam, deloma pa si jih lahko dodatno rekonstruiramo (podpora slovenski manjšini v Avstriji in Italiji je imela v socialistični Sloveniji simbolično politično težo za status Slovenije v Jugoslaviji, pa tudi pragmatično gospodarsko in politično razsežnost posredovanja med Zahodom in Jugoslavijo ipd.), v devetdesetih letih pa so se procesi in razmerja moči bistveno spremenili.

Je torej samoumevnost slovenstva, ki naj bi jo prinesla samostojna Slovenija, okrepila miselno redukcijo slovenstva na slovensko državo, ne le v večinskem javnem mnenju in praksah, temveč bolj ali manj tudi v političnem diskurzu in ravnanju (razen pri nekaterih političnih opcijah znotraj strankarskega življenja)?

Samostojna Slovenija je prinesla notranje zadrege z razločevanjem med pojmovanjem državljanstva in narodnosti, pa tudi med pojmovanjem državnega, nacionalnega in narodnega. V Jugoslaviji sta bila pojma bolj ali manj jasno razločena, jugoslovansko državljanstvo ni pomenilo narodne pripadnosti (razen pri tistih, ki so se izrekli tudi za jugoslovansko narodnost, vendar so bili na ravni cele države v manjšini).⁷ Z osamosvojitvijo Slovenije je bila ta dvojna državljanstvo/narodna identiteta presežena in združena – vendar seveda le za Slovence in Slovenke; slovenski državljan seveda ni nujno Slovenec – ali pa Italijan ali Madžar. Te zadrege se kažejo že na ravni poimenovanj, pa tudi diskurzivnih in seveda političnih praks. Nekatera jezikovnopolitična usmerjevalna dejanja – priprava strateških dokumentov, npr. *Bela knjiga* (2011), *Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno*

⁷ V popisu prebivalstva l. 1981 se je v Socialistični republiki Sloveniji od skupaj 1.891.864 ljudi za Slovence izreklo 1.712.445, za Jugoslovane pa 26.263, pri čemer je zadnje štelu v rubriko »narodnostno se niso opredelili«, prim. https://www.stat.si/publikacije/popisi/1981/Obcine/1981_1_03.pdf.

politiko (2014–2018), osnutka akcijskih načrtov za jezikovno izobraževanje in jezikovno opremljenost (2014) ipd. – se razumljivo v marsičem posodablja in (pre)oblikuje hitreje od stereotipiziranih jezikovnih stališč in praks, ki so zasidrana v nekdanjih okvirih razumevanja, pojmovanja in obstoja slovenske narodnosti ter slovenskega jezika. Le počasi se uveljavlja stališče, da je slovenska država dolžna poskrbeti za vse svoje prebivalce in prebivalke, še posebej pa za družbeno najbolj ranljive in občutljive, kar postopoma vpliva tudi na spremembe v jezikovnopoličnem delovanju. Država Slovenija se je l. 2004 – dobrih 13 let po osamosvojitvi – v 4. členu Zakona o javni rabi slovenščine (ZJRS) zavezala k »dejavni jezikovni politiki«:⁸

Republika Slovenija zagotavlja status slovenščine z dejavno jezikovno politiko, ki vključuje skrb za zagotovitev pravnih podlag njegove rabe, za stalno znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja in za širjenje jezikovne zmožnosti ter skrb za razvoj in kulturo jezika.

Odstavek posredno razkriva eno od glavnih doslejšnjih težav državne jezikovne politike samostojne Slovenije – njeno skoraj izključno usmerjenost na slovenščino in posredno na slovensko jezikovno skupnost v Republiki Sloveniji. Nabor odprtih jezikovnih vprašanj v državi je – razumljivo – bistveno širši in zajema mdr. vprašanje zagotavljanja in uresničevanja jezikovnih pravic drugih jezikovnih skupnosti, zagotavljanja, preverjanja in potrjevanja znanja drugih in tujih jezikov v formalnem in neformalnem izobraževanju, omogočanje sporazumevalne enakopravnosti osebam s posebnimi potrebami in oviranostmi, zagotavljanje učinkovitih in družbeno sprejemljivih jezikovnih praks v stopnjujoči se mednarodni izmenjavi blaga, storitev, oseb in kapitala – in konec koncev seveda tudi zagotavljanje nadaljnje vitalnosti slovenske jezikovne skupnosti.

Država kot metonimija

Slovenske narodne ustanove so bile v obdobju slovenskega narodnega gibanja znotraj Habsburške monarhije (čitalnice, Slovenska matica, kasnejša specializirana društva) sicer civilnodružbene ustanove, ki pa so de facto v marsičem igrale vlogo neobstoječe slovenske države – v spodbujanju in usmerjanju narodnega življenja. Njihovo razmerje do državnih ustanov je bilo z večanjem slovenske suverenosti vse manj jasno, saj je njihovo prvotno delovanje temeljilo na nezaupanju do državnih ustanov oziroma na domnevi, da se državne ustanove za razvoj slovenstva niti ne menijo, če mu že ne nasprotujejo. S slovensko suverenostjo pa se je pravzaprav oblikoval neke vrste redundančni sistem za *narodov blagor*, pri čemer redundančnost niha med pomenoma »odvečno podvajanje« in »večkratna zavarovanost«. Razmerje med državnopolitičnimi, javnimi in civilnodružbenimi ustanovami ni jasno, pogosto niti ni medijsko oz. družbeno tematizirano, iz česar izhaja precej nesporazumov v sodobnosti. Državne ustanove se tako marsikdaj počutijo odvezane vsebinskega političnega določanja in odločanja, javne in civilnodružbene ustanove pa si miselno prilaščajo pooblastila za delovanje oz. vsebinsko usmerjanje posameznih področij narodnega življenja in se hkrati počutijo odvezane družbenega nadzora po eni strani in vsebinske udeleženiosti (beri: konkurence) drugih akterjev s »svojega« področja po drugi strani; hkrati pa se počutijo

⁸ Neposredna zgodovina tega zakona se je začela že vsaj deset let pred tem (Stabej 2000; Sajovic 2003); različne oblike dejavne jezikovne politike so v državnih organih Republike Slovenije potekale tudi že prej, npr. od l. 1994 naprej v državnozbornski delovni skupini za jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko. (Stabej 2000)

upravičene do stalnega in brezpogojnega proračunskega financiranja – marsikdaj predvsem v imenu preteklih zaslug iz – pogojno rečeno – predsuverenega slovenskega časa.

Kaže, da je samostojna država v marsičem simbolično in dejansko odvezala posameznike (in njihove združbe) od izrazito pobudne, samostojne, aktivistične dejavnosti, še posebej na negospodarskih področjih in jezikovno je gotovo eno od njih (o aktivizmu in jezikovni politiki Combs in Penfield 2012), ker se zdi, da bi morala itak nekaj narediti/je za nekaj odgovorna država. Kdo ali kaj ta država je in za kaj je res odgovorna, pa ostaja zelo odprto – stvarno je to seveda čisto uporabna metonimija; če pa se tisti, ki se na državo sklicujejo, metonimičnosti ne zavedajo (in za uresničitev svojih idej ali zahtev ne znajo najti pooblaščenega oz. pristojnega državnega organa), se seveda pojem države mistificira in deoperacionalizira – država bi torej morala nekaj (ali kar vse) urediti, čeprav ne vemo in nas ne zanima, katera državna ustanova bi na kakšen način to morala narediti – in ali je to nenazadnje sploh objektivno izvedljivo. Navedimo trivialen primer takega praznega pričakovanja. V opravljeni reviji *Nova* so 30. 3. 2005 objavili tole:

Pred tedni smo objavili novičko o tem, da na Prvi TV pljuvajo po slovenskem jeziku, saj imajo polpismenega piarovca, pred dnevi pa smo se prepričali, da ni njegova nadrejena nič boljša. Sporočilo glavne in odgovorne urednice Prve TV Urške Čerče, namenjeno kolegom novinarjem (!) oziroma objavi v tiskanih medijih, vam ponujamo kot dokaz. Očitno in žal je jezikovna kultura mnogim v Sloveniji deveta briga. Kdaj bodo **odgovorni državni organi** (poudaril M. S.) končno spregledali in ustavili tovrstna javna blatenja slovenščine?

Novica je bila opremljena s fotografijo omenjenega dopisa, jezikovno izdatno (deloma upravičeno, deloma pretirano) popravljenega z rdečim svinčnikom – in zelo jasno je, da je namenjena predvsem diskreditaciji omenjene osebe; dopis sploh ni bil namenjen neposredni objavi. Toda za nas je zanimivo retorično vprašanje v zadnjem stavku, ki sicer zelo krepko zazveni – pomensko pa je prazno. Kateri državni organ bi lahko in na kakšen način ustavil tovrstno »javno blatenje« slovenščine? Bi torej morala država s posebno službo jezikovno pregledovati vse javne in poljavne dopise in jih preprečiti, če ne bi bili jezikovno pravilni?

Ob tej metonimični vlogi države se sproža naslednji miselni obrat: kaj pa če v primeru slovenske narodne zgodbe država kot urejevalna instanca, ki narekuje dejanja slovenske narodne skupnosti, razmeroma zanesljivo deluje samo kot nekaj zamišljenega, načrtovanega, kot nekaj uresničenega pa ne? Kaj pa – tokrat z metaforo – če je država predvsem neke vrste buba na poti iz gosenice v metulja? Ideja o odmiranju države seveda ni nič novega ali posebnega – v naših krajih je še dobro znana iz marksističnega miselnega arzenala. Ampak ideja preobrazbe z dosego državnosti boja razbremenjenega naroda, ki svobodno in samozavestno poleti, je drugačna in mikavna (tudi če je do skrajnosti poenostavljena in idealizirana). Skratka, gosenica si ne prizadeva postati zapredek zato, da bi varno ostala gosenica, ampak da bi zaživela kot metulj, torej v popolnoma drugačni obliki in razsežnosti – in razumljivo ne brez novega tveganja. Žal ima ta metafora neko pomanjkljivost, saj se – vsaj na prvo misel – ujemanje na ključni točki prekine: preobrazba iz gosenice v metulja je seveda povezana s spolno dozorelostjo in zmožnostjo reprodukcije. Toda vendarle poskusimo: je državni narod, nacija, torej metulj, ki si je z državnostjo zagotovil narodno reprodukcijo in torej lahko živi in leta brez strahu pred nereprodukcijo, pred izumrtjem? Tega

v bistvu še ne vemo, in diskurz strahu, ogroženosti in žrtve(ništa) je v slovenstvu še kako živ.⁹ Aktualno npr. lahko to opazujemo pri odzivih na pobudo o morebitnem ustavnem priznanju novih narodnih in jezikovnih manjšin v Sloveniji (oddaja *NaGlas*, 24. marec 2015¹⁰).

Pojmovanje slovenščine kot državnega jezika

Čeprav se v sodobni slovenski pravni normi za opredeljevanje statusa slovenščine uporablja izraz »uradni jezik«, deluje besedna zveza »državni jezik« kot neke vrste strokovni termin; najdemo jo v šolskih učnih načrtih za slovenščino, najdemo jo v delu strokovne literature, ki opisuje sodobni družbeni status slovenščine,¹¹ in – že če sodimo le po zgornjem Kocbekovem navedku – uporabljala se je že pred osamosvojitvijo, vsaj v okviru socialistične Jugoslavije. Korpusni podatki pričajo o relativni pogostosti še dveh pridevnikov za poimenovanje sorodnega jezikovnega statusa v slovenščini, in sicer »narodni« in »nacionalni jezik«¹² – toda ti dve zvezi se v strokovnem pisanju o statusu slovenščine ne pojavljata pogosto. Kot smo že omenili, je pridevnik »nacionalen« večpomenski in lahko pokriva vse pomene na daljci med točkama »narodni« in »državni«; pridevnik »naroden« je seveda povezan z narodom, koncept naroda pa v slovenski (in ne le v njej) tradiciji zajema tudi slovenske skupnosti izven države Slovenije, kot smo že nekajkrat omenili. Narodni jezik bi tako pomenil jezik (vsega) naroda – kar pa bi bila, vsaj kot sodobna oznaka, tako rekoč tautologija – in pravzaprav sploh ne gre za statusno oznako jezika ...

Kakšno je torej razmerje med »uradnostjo« in »državnostjo« slovenščine v Republiki Sloveniji? Zdi se, da prinaša »državnost« slovenščini resnejši, močnejši, trdnejši status – vendar je to mogoče samo na simbolni oz. psihološki ravni (ki ji seveda ne gre odrekati sociolingvistične pomembnosti).¹³ Stvarno je razlika med statusom »uradnega« in »državnega« le ta, da je slovenščina

9 Besedilnih dokazov za živost tega diskurza je nič koliko; eno od najbolj neposrednih zgodovinskih mest z njim lahko preberemo v uvodu *Slovenske slovnice* 1956: »Težko narodu, ki je že v zibelki izgubil svobodo. Trikrat teže njegovemu jeziku. Brižinski spomeniki so rabili tujcu, da ga je čreda za silo razumela. Sicer sta nemščina in latinščina vladali neomejeno. Zasužnjeno je bilo ljudstvo, zasuznjen tudi jezik. Vsa prizadevanja reformacije niso mogla spremeniti te žalostne resnice. Razsvetljenstvo in romantika sta dali za slovenščino vnete domoljube, a svobode jeziku nista prinesli. Le-to je rodilo revolucionarno leto 1848: enakopravnost v šoli in uradu, a žal samo na papirju, ker za svobodo še nismo bili zreli.« (Bajec idr. 1956: 3)

10 <http://4d.rtvlo.si/arhiv/naglas/174326778>

11 Vidovič Muha (2003: 9) definira – precej nejasno – državni jezik takole: »[d]ržavni jezik – Staatssprache, v angl. še najbližji national language / official language: poimenovanje z vidika države – formalno izpolnjene organiziranosti družbeno-političnega interesa, z vidika komunikacijskega zajetja (tudi) vseh državotvornih položajev in področij uradni jezik države in s tem tudi njen prvi jezik.«

12 Korpus GIGAFIDA (www.gigafida.net).

13 »Ljudsko« predstavo o tej razliki si lahko npr. ogledamo na neki spletni strani s projektnimi gradivi za pouk slovenščine (<http://gradiva.txt.si/slovenscina/slovenscina-za-triletne-sole/jezik-in-besedilne-vrste/drzavni-jezik-uradni-jezik/obravnavana1-4/>): državni jezik predstavlja Slovenijo kot samostojno državo, to je jezik, v katerem govorijo predstavniki države, v njej sta napisana ustava in besedilo na denarju in je jezik vojske. Projekt je potekal od 2008 do 2010; predstavniki države zelo pogosto, še posebej v tujini, ne govorijo v slovenščini – in tudi ni jasno, zakaj bi to zmeraj morali; ustava in zakoni so resda napisani v slovenščini, so pa (lahko) tudi prevedeni v druge jezike; slovenščina sicer je jezik slovenske vojske (čeprav ob površnem pregledu zakonodaje v zvezi z vojsko ne najdemo nobenega posebnega zavezujočega določila o njenem delovnem jeziku), ampak nikakor ne edini, še posebej pri mednarodnem vojaškem sodelovanju ne; na evrskih bankovcih ni sledu o slovenskih napisih, na kovancih pa je slovenščine natanko toliko: »Žive naj vsi narodi, Stati inu obstati, Triglav moj dom, Lipicanci, Katedrala svobode, Slovenija« – in velikokrat se zgodi, da Slovenci v drobižnici nimamo enega samega slovenskega evrskega kovanca.

uradni jezik po vsej državi, italijanščina in madžarščina pa omejeno, na določenem ozemlju. Seveda ima slovenščina v Sloveniji s tem višji prestiž od obeh drugih uradnih jezikov (in neprimer- no višjega od vseh drugih).¹⁴ Ali je nujno treba zavest o tej razliki še krepiti z drugačnim poimeno- vanjem?

Je status slovenščine kot tako pojmovanega državnega jezika predvsem stvar pravno sankci- oniranih privilegijev (in torej takorekoč prisilne dominacije tega jezika in njegove jezikovne skup- nosti znotraj države) ali pa je slovenščina (v vsej svoji raznolikosti) res samoumevna pravica govor- cev in govork slovenščine, povezana s samozavestnim, prostovoljnim, dejavnim uveljavljanjem oz. jezikovnimi praksami?

Ob vse večji mednarodni integriranosti in kapitalskih procesih je seveda vse bolj odprto, koliko države Sloveniji sploh ostaja. Koncept »narod si bo pisal sodbo sam« (znameniti citat iz Cankarjeve drame *Hlapci*¹⁵) je varljive narave, saj prinaša prepričanje, da si Slovenci in Slovenke v svoji drža- vi stvari lahko uredimo vse zmeraj in nujno po svoje, kakor si pač želimo. Uresničevanje subsidiar- nosti v Evropski uniji načeloma pritrjuje državni suverenosti predvsem na ravni šolstva in kulturnih zadev – čeprav tudi tu EU skrbi vsaj za razvidnost in primerljivost podatkov, prim. publikacije Eurydice.¹⁶ Večjezična Evropska unija (in Evropa nasploh) je za tradicionalno pojmovane evropske nacionalne jezike in jezikovne skupnosti po eni strani krepilnega značaja, po drugi strani pa jih z vrsto procesov (predvsem v okviru že omenjenih procesov proste izmenjave blaga, storitev, oseb in kapitala) temeljito preoblikuje in šibi v njihovi stereotipni samoumevnosti.

Kdo ali kaj torej država je?

Zaključimo s poskusom kontekstualizacije oziroma natančnejše pomenske določitve naslovne psevdoizjave *L'État, ce n'est pas moi*. Prvo vprašanje je, kdo to izreka – in kdo torej ni država? Prva možnost odgovora: državljanka ali državljan. V tem primeru je pred nami paradoks, ki smo se ga v besedilu tudi dotaknili. Če državljanka in državljan mislita, da je država zmeraj nekdo drug oziroma nekaj drugega in ne ona sama – kaj torej država je? Še najbolj konstruktivni odgovor v tem primeru se zdi: država je učinkoviti servis za državljanke in državljane (in – ne brez evfemizma – za njihove gostje in goste). (Prim. Bučar 2009: 159) Pesimistični nasprotni odgovor se zdi tale: država je servis za interese in apetite družbenih, predvsem političnih in kapitalskih elit – in to ne za državo ne za državljanke in državljane ne more biti dolgoročno nič dobrega. Kaj pa, če si pred- stavljamo, da »država, to nisem jaz« ne izjavlja nobena oseba, ampak – alegorično – slovenski jezik? Kljub današnjemu občutku neločljive povezanosti slovenščine, slovenskega naroda in slo- venske države lahko v tem primeru izjavljalcu pritrdimo: slovenski jezik je obstajal že pred državo Slovenijo. Obstaja tudi zunaj nje. Le tega ne vemo, ali bo oziroma bi obstajal tudi brez nje. So mnenja, da ne (Orešnik 2010); in so stoletne izkušnje, ki govorijo v prid mnenju, da bo. Ne nespre-

14 Angleščina kot globalni jezik ima v tem okviru gotovo posebno vlogo, vendar v ogromno večino notranjega državnega institucionalnega in uradnega komuniciranja nima prav nobenega dostopa, zato tudi ne moremo kakorkoli govoriti o njenem tovrstnem prestižu.

15 <http://sl.wikisource.org/wiki/Hlapci>; pri tem gre za zanimivo igro dvoumnosti oz. večpomenskosti – ne moremo namreč zanesljivo vedeti, ali tu narod pomeni celo nacijo ali samo ljudstvo (brez meščanske elite) – Cankar se seveda zaveda obeh pomenov in ju ponekod v svojih besedilih jasno ločuje, tu pa ne.

16 <http://www.eurydice.si/>

menljiv in nespremenjen; morda nekoč celo z drugim skupnim imenom – ali brez njega, kdo ve. Je še druga perspektiva iste izjave istega izjavjalca – je mogoče, da se država Slovenija ne enači s slovenščino? Na ravni nekaterih vsakodnevnih sporazumevalnih praks to ni le mogoče, ampak že dlje časa resničnost; simbolno in dolgoročno gledano pa si je Slovenijo brez slovenščine težko zamišljati – kar še ne pomeni, da ni mogoča.

Kot zadnjo možnost pa lahko izjavo interpretativno izpeljemo v smer odgovornosti, skupnosti in zmernega aktivizma. Država ni nikoli samo nekdo, ampak zmeraj skupnost; država nisem jaz, ampak smo vsi. *L'État, c'est nous tous*. Naivno? Zakaj pa ne, saj je poletje (francosko *l'été*) ...

Viri in literatura

- BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BEZLAJ, France, 2003 (1961): O slovenskem jeziku. Metka Furlan (ur.): *Zbrani jezikoslovni spisi II*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 739–745.
- BITENC, Maja, 2013: Z Idrijskega v Ljubljano: sociolingvistični pogled. Andrej Naterer (ur.): *Socializacija in socialne formacije. Frontier 073, Subkulture 12*. Maribor: Subkulturni azil, zavod za umetniško produkcijo in založništvo. 106–125.
- BUČAR, France, 2009: *Slovenci in prihodnost. Slovenski narod po rojstvu države*. Radovljica: Didakta.
- BUFON, Milan, 2014: 40-letno raziskovanje Slovencev v Italiji: od »tlačene« manjšine do akterjev evropskega družbenega in kulturnega povezovanja. Sergij Lipovec (ur.): *Raziskovanje Slovencev v Italiji. Razvoj, izzivi in perspektive*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI. 21–42.
- COMBS, Mary Carol, PENFIELD, Susan D., 2012: Language activism and language policy. Bernard Spolsky (ur.): *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press. 461–475.
- DEBELJAK, Aleš, 2003: Enotni slovenski kulturni prostor in Evropa maternih jezikov. *Sodobnost 4*. 481–492.
- DEDIČ, Jasminka, JALUŠIČ, Vlasta, ZORN, Jelka, 2003: *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- FIŠER, Darja, ERJAVEC, Tomaž, ZWITTER VITEZ, Ana, LJUBEŠIČ, Nikola, 2014: Janes se predstavi: metode, orodja in viri za nestandardno pisno spletno slovenščino. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Jezikovne tehnologije: zbornik 17. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2014, 9.–10. oktober 2014, zvezek G*. Ljubljana: Inštitut Jožef Stefan. 56–61. http://is.ijs.si/zborniki/2014_IS_CP_Volume-G_%28LT%29.pdf.
- GRANDA, Stane, 1999: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo*. Ljubljana: Založba Nova revija.
- HAFNER - FINK, Mitja, 1994: *Sociološka razsežja razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- JESENŠEK, Marko, 2010: Slovenski knjižni jezik med središčem in obrobjem – normativnost in/ali partikularizem. Irena Novak Popov (ur.): *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 13–22.
- KOCBEK, Edvard, 1985 (1963): Misli o jeziku. Jože Pogačnik (ur.): *Slovenska misel. Eseji o slovenstvu*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 231–249.
- KORDIŠ, Ivan, 2014: *Peter Kožler, Zemljovid slovenske dežele in pokrajin*. Kočevje: Pokrajinski muzej Kočevje.
- OREŠNIK, Janez, 2010: Dvoje iz jezikoslovja. Dušan Nečak (ur.): *Pogledi, humanistika in družboslovje v prostoru in času*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 130–147.
- PIRIH SVETINA, Nataša, 2015: Teaching one or more standards? Teaching Slovene – what, where, and for whom? Anita Peti - Stantič, Mateusz-Milan Stanojevič, Goranka Antunović (ur.): *Language varieties between norms and attitudes*. Frankfurt am Main: P. Lang. 69–83.
- POGORELEC, Breda, 1970: Regionalnost jezikovnega izraza v slovenski besedni umetnosti. 6. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 185–197.
- POGORELEC, Breda (ur.), 1983: *Slovenščina v javnosti*. Ljubljana: RK SZDL, Slavistično društvo Slovenije.
- RAJH, Bernard, 2002: *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. Maribor: Slavistično društvo.
- SAJOVIC, Tomaž, 2000: Besedilo, smisel in družba. Vesna Požgaj Hadži (ur.): *Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta. 49–55.
- STABEJ, Marko, 2000: Nekatera vprašanja formalnopravnega urejanja statusa slovenskega jezika v Republiki Sloveniji. Inka Štrukelj (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 234–245.

Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

- STABEJ, Marko, 2013: Krči slovenske večjezičnosti/Le plurilinguismo sloveno. Roberto Dapit, Maria Bidovec (ur.): *Večjezičnost in izobraževanje*. Videm: Univerza, Mednarodni center za večjezičnost. 32–61.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1991: *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- VIDOVIČ MUHA, Ada, 2003: Sodobni položaj nacionalnih jezikov v luči jezikovne politike. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 5–25.

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji 2011: http://www.belaknjiga2011.si/pdf/bela_knjiga_2011.pdf
Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2013-01-2475>

Akcijski načrt za jezikovno izobraževanje (predlog): http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/slovenski_jezik/Akcijski_nacrt_za_jezikovno_izobrazevanje_javna_razprava.pdf

Akcijski načrt za jezikovno opremljenost (predlog): http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/Akcijska_nacrta/Akcijski_nacrt_za_jezikovno_opremljenost_javna_razprava.pdf